

MENTALNA HIGIJENA

1

- **PREDMET I ISTORIJAT MENTALNE HIGIJENE**
- **POJAM MENTALNOG POREMEĆAJA**
- **POJAM MENTALNOG ZDRAVLJA**

UVOD

DEFINICIJA MH

3

Definicija: MH je disciplina koja preduzima mere ka *zaštiti i unapređenju* mentalnog zdravlja.

Pitanja:

- Šta je *mentalno zdravlje* i *mentalni poremećaj*?
- Kao *zaštiti* mentalno zdravlje ?
 - Koji su etiološki faktori mentalnih poremećaja?
 - Kako smanjiti uticaj faktora koji ugrožavaju mentalno zdravlje?
- Kako biti *mentalno zdraviji*?
 - Koji su najbolji individualni, porodični, socijalni uslovi za razvoj mentalnog zdravlja?
- *Etička* pitanja i dileme

ISTORIJSKI RAZVOJ/1

4

Istorijat pojmova m. zdravlja i bolesti pokazuje zavisnost od epohe, kulture i konteksta (Vidojković, str. 11-12, 1-2)

- **Drevne kulture:** delovanje demona ili bogova
- **Hipokrat, 5.v. p.n.e.:** bolest mozga - manija, melanholija, frenitis
- **Srednji vek:** opsednutost đavolom, manastiri neguju bolesne
- **Humanizam, renesansa:** somatogeneza-naučni medicinski pristup
- **F.Pinell, 18.v.,** - preokret: oslobodio bolesnike lanaca, moralno postupanje (razgovor, podsticanje aktivnosti)
- **Krepelin, 1883.:** *klasifikacija* - demencija prekoks (Brojer, 1911.- shizofrenija) i manično-depresivne psihoze
- **Šarko, Žane, Brojer, Frojd:** psihički faktori u genezi neuroza (hipnoza, katartički metod, slobodne asocijacije)
- **Birs, 1908.:** razum koji se vraća - prosvetna delatnost na predrasude; izlečivost i socijalna readaptacija; dobrovoljne organizacije
- **Majer:** socijalna psihijatrija - životni događaji, smetnje adaptacije, uloga psihologa i socijalnih radnika

ISTORIJSKI RAZVOJ/2

5

Sredina 20. v. (Dimitrijević, str. 11-13):

- **Psihofarmaci:** fokus na neuroanatomski i neurofiziološki nivo-diskusija o odnosu bioloških i psihičkih faktora
- **Dirkem:** sociologija, shvatanje normalnosti zavisi od društvene sredine, **Kongilem** – normalno neodvojivo od konteksta u kojem se opaža
- **Lemert, 1951.:** *socijalna patologija* – pitanje devijantnog ponašanja, etiketiranje
- **Antipsihijatrija:** Tomas Sas - mentalna bolest je mit u cilju kontrole građana; Leng – do normalnost kroz psihozu

Kraj 20. veka:

- Tehnologije **snimanja mozga** – naglasak na biološkom
- **Bio-psiho-socijalni pristup** - još uvek utopija?

Značaj određenja mentalnog zdravlja/bolesti

6

Dobiti od jasnijeg određenja mentalnog zdravlja i mentalnih poremećaja u oblastima (Dimitrijević, 13-15) :

- **medicinskog modela klasifikacije mentalnih poremećaja:** precizniji dijagnostički kriterijumi i klasifikacija mentalnih poremećaja koja određuje broj, položaj i tretman osoba sa poremećajima
- **upotrebe psihijatrijske dijagnoze:** sprečavanje pogrešne upotrebe i zloupotrebe
- **prevencije i tretmana:** osmišljavanje preventivnih metoda, prepoznavanje i evaluiranje ishoda tretmana
- **krivično – pravnog sistema:** Razdvajanje lošeg od ludog (uračunljivost: zna posledice, može da se kontroliše) – forenzička psihijatrija, pravni sistem...
- **naučnih istraživanja:** jasno određenje kontrolne grupe “zdravih” u naučnim istraživanjima
- **društvenog položaja pacijenata:** jasnije smernice za laike

POJAM MENTALNOG POREMEĆAJA

TERMINI

8

Mentalna bolest – oboljenje – medicinski model

- *Kristofer Brus: bolest* – patološki proces u organizmu čoveka; *oboljenje* - subjektivni doživljaj tog procesa

Mentalni poremećaj – termin prvi put u DSM III R (1987).

Definicija u DSM V (2013, str. 20). Mentalni poremećaj je sindrom:

- koji karakteriše *klinički značajan poremećaj kognicije* (spoznaje, mišljenja), *emotivne regulacije* ili *ponašanja* individue,
- koji je (poremećaj) odraz *disfunkcije* u psihološkim, biološkim ili razvojnim procesima, koji su u osnovi mentalnih funkcija.
- Obično je povezan sa aktuelnim *distresom* (patnjom, bolom) ili *nesposobnošću* u socijalnoj, radnoj ili drugoj važnoj aktivnosti
- Očekivan ili kulturno *prihvaćen* odgovor na stresor ili gubitak, kao i *socijalno devijantno ponašanje* ili *konflikt* koji je primarno između osobe i društva, *nije mentalni poremećaj* ukoliko ne ispunjava gornje uslove.

Šta je mentalni poremećaj - diskusija

- U odnosu na koji kriterijum se određuje da li je nešto *poremećeno*?
- Koji je kriterijum *disfunkcije*?
- *Patnja*: žaljenje je patnja zbog gubitka?
- *Nesposobnost*: izuzetno inteligentna osoba na rutinskom poslu; život u lošem braku; živahno i radoznalo dete u strogoj školi

Pogrešna upotreba:

- *Predrasude* pri dijagnostikovanju u odnosu na pol, uzrast, rasu, socijalnu klasu, seksualnu orijentaciju
- Upotreba u cilju *društvene kontrole*: “*drapetomanija*” robova; dečji masturbacioni poremećaj, nedostatak vaginalnog orgazma, premenstruacioni sindrom, alkoholizam, homoseksualnost, hiperaktivnost
- *Pomeranje granice patološkog* – 50% Amerikanaca imalo mentalni poremećaj tokom života?

KONCEPT MENTALNOG POREMEĆAJA/1

10

Skeptici: upotreba pojma “mentalni poremećaj” je neopravdana.

- 1) Postojanje praktičnih, etičkih i epistemoloških problema u psihodijagnostici.
 - Ipak, problemi dijagnostikovanja ne znače da poremećaj ne postoji (HIV)
- 2) Nepostojanje jasne lezije , funkcija etiketiranja odstupanja od normalnosti (Sas).
 - Nije održivo ako je kriterijum disfunkcija koja šteti osobi, a ne odstupanje od normalnosti.

Koncept mentalnog poremećaja/2

- Pošto su poremećaji negativna stanja koja opravdavaju društvenu brigu, ona uključuju i **društvene vrednosti**.
 - Isključivo *vrednosni stav*: poremećaj kao *odstupanje* od potpuno *poželjnog i idealnog* stanja
 - Dijagnoze definisane u cilju *društvene kontrole* bi bile *tačne* (drapetomanija, masturbacija kao poremećaj...)
 - Veliki broj *neželjenih stanja* nisu dijagnostikovana kao poremećaji (siromaštvo, nesreća, neznanje, bol od rasta zuba) – kriterijum je disfunkcija
 - Širi pristup: *vrednosti* su *deo* pojma poremećaja, ali on nije sazdan samo od vrednosti - ima i *aspekt ugrožavanja funkcionalnog integriteta*

Koncept mentalnog poremećaja/3

12

- **Poremećaj - ono što tretiraju profesionalci**
 - Mnogi poremećaji *nisu otkriveni* kao mentalni poremećaji *dok* ih ne dijagnostikuju profesionalci (distimija, panični napad...)
 - Mnoge stvari tretiraju *profesionalci* a da *nisu* poremećaji
 - **Poremećaj kao statistička devijacija** - kvantitativno odstupanje od statističke norme
 - Šta sa *izuzetnima*, i oni odstupaju?
 - Koja je *granica odstupanja* kada počinje poremećaj?
 - Endemijski poremećaji, koji su statistički normalni; vrlo retki poremećaji
 - Šta sa *edukativno zapuštenima*, nevaspitanima, krivičnim delima?
- ⇒ Funkcionalna i statistička abnormalnost ne idu zajedno

Koncept mentalnog poremećaja/4

13

Poremećaj kao biološka manjkavost - evolucionarna teorija:

- Smanjena sposobnost za preživljavanje i reprodukciju (Skending, Kendl, Brus):
 - Štetna stanja koja na to ne utiču
 - Smanjena plodnost kod zdrave osobe
 - “Smanjena” - koliko i u odnosu na šta (crnci u SAD)

Poremećaj kao štetna disfunkcija - neki mentalni mehanizam ne vrši specifičnu funkciju za koju je evolucijom predodređen.

- Kako se definiše *disfunkcija*?
- *Koje su funkcija relevantne* (nos drži naočare)? - Samo prirodne funkcije?
- Problem određenja *prirodne funkcije* – malo se zna o mentalnim mehanizmima
- Kako se definiše *štetno*? Npr. disfunkcija jednog bubrega; pozitivna disfunkcija – usporavanje starenja..., neke funkcije nisu više potrebne (visoka agresivnost).

Vejkfild - kombinovan pristup

14

Vejkfild: kombinuje pristup poremećaju kao štetnoj disfunkcij sa vrednosnim pristupom, na granici između datog sveta **prirode** i konstruisanog sveta **društva** :

- “Poremećaj se javlja kada *neuspeh* u unutrašnjim mehanizmima osobe da obavlja funkcije, za koje ju je *priroda* predodredila, deluje *štetno* na dobrobit osobe, koja je određena *društvenim* vrednostima i značenjima” (str. 121): .
- *Unutrašnji mehanizmi* su: fizičke strukture/organi i motivacioni, perceptivni, kognitivni i afektivni mehanizmi.

Definicija Vejkfilda:

- Mentalni poremećaj je stanje koje:
 - izaziva *štetu ili lišavanje* po standardima *kulture* u kojoj osoba živi (vrednosni kriterijum) i
 - proističe iz *nesposobnosti* nekog mentalnog mehanizma da izvodi svoju *prirodnu funkciju*.

Prirodna funkcija predstavlja efekat koji je deo evolucionog objašnjenja postojanja i strukture tog mentalnog mehanizama (eksplanatorni kriterijum)

POJAM MENTALNOG ZDRAVLJA

DEFINICIJA MENTALNOG ZDRAVLJA

16

Kisker: dve grupe modela mentalnog zdravlja
(Vlajković, str. 359-360):

- **Deskriptivni** – naglasak na *spoljašnje indikatore* mentalnog zdravlja
- **Eksplanatorni** – fokus na *processe* koji takve indikatore uslovljavaju

DESKRIPTIVNI MODELI MZ

17

Subjektivni model

- Kriterijum: ličnost i norme procenjivača
- Zdravo je ono što odgovara normi procenjivača

Normativni model

- Kriterijum: šire usvojena norma mentalnog zdravlja
- Usvojena norma je najčešće predstavljena nekim idealom, savršenstvom koji se otelotvoruje kod samoostvarenih ljudi

Statistički model:

- Kriterijum: prosek populacije
- Misli, osećanja i ponašanja većine se smatraju zdravim

Kulturalni model

- Kriterijum: standardi kulture
- Zdravo je ponašanje koje je u skladu sa kulturnim, socijalnim i etičkim standardima određenog društva

EKSPLANATORNI MODELI MZ

18

Model bolesti - medicinski model

- Kriterijum: odsustvo simptoma bolesti
- Mentalno zdravlje: nedostatak mentalnog poremećaja

Psihodinamski model

- Kriterijum: normalan razvoj po psihoanalitičkoj teoriji
- Mentalno zdravlje: uravnotežena dinamika ličnosti (Id, Ego, Superego), genitalni stadijum razvoja, zreli mehanizmi odbrane, ego-snage...

Model učenja

- Kriterijum: ponašanje adaptirano situaciji
- Mentalno zdravlje: dobro naučeno adaptivno ponašanje
- Mentalni poremećaji su vezani za procese pogrešnog učenja

Stres model

- Kriterijum: reakcija na nagle i iznenadne promene
- Mentalno zdravlje: sposobnost pojedinca da brzo, uspešno i kreativno uspostavlja ravnotežu, narušenu promenama

Metalno zdravlje = zrelost ličnosti?

19

Zrelost - ravnoteža između *identiteta i integriteta osobe*: bitna svojstva osobe (identitet) usklađena (integrisana) sa socijalnim zahtevima

- konformizam; osobenjaštvo; opšta nezrelost
- fizička, seksualna, emocionalna, socijalna, moralna, intelektualna...

Vojin Matić - zrela osoba je:

- Sposobna za **rad i ljubav**
- Tolerantna na **frustracije**
- Ne **eksploatiše** niti dozvoljava da bude eksploatisana
- Sposobna da prihvata **obaveze i odgovornosti**
- Sposobna da se široko **prilagođava** na životne promene
- **Realna** u proceni situacije, izboru partnera, prijatelja i saradnika
- Sposobna da se **odmara i uživa**

⇒ **Normativni model** – norma kao utopija?

ETIČKE DILEME

20

Implikacije određenja mentalnog zdravlja i bolesti:

- Uračunljivost (da li osoba shvata značaj dela i u stanju je da upravlja svojim postupcima; u krivičnom zakonodavstvu)
- Poslovna sposobnost (da li osoba može da samostalno obavlja pravne radnje)
- Radna sposobnost
- Bračna i roditeljska sposobnost (procena roditeljske podobnosti u postupku dodeljivanja starateljstva)
- Pravo na besplatno lečenje

LITERATURA

- Mićević, Karanović, J., Knežević, J., Radovanović, M. (2014), Mentalna higijena. VSOV, Kikinda.
- Dimitrijević, A. (2005), Predgovor. U: Dimitrijević, A. (ur) Savremena shvatanja mentalnog zdravlja i poremećaja. ZZUNS Beograd, str. 7-22.
- Vejkfeld, Dž. (2005), Koncept mentalnog poremećaja: na granici između bioloških činjenica i socijalnih vrednosti. U: Dimitrijević, A. (ur), Savremena shvatanja mentalnog zdravlja i poremećaja. ZZUNS Beograd, str. 121-159.
- Vlajković, J, Prevencija mentalnih poremećaja. U: Biro, M. (ur.), Klinička psihologija, str. 359-360.